

नथिया उपन्यासको लैङ्गिक अध्ययन

बिना के.सी.

परीक्षा क्रमाङ्क : ७२२८०२५/०७५

त्रि.वि. दर्ता क्रमाङ्क : ९-२-३१९-५२-२००९

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, नेपाली शिक्षा, स्नातकोत्तर तह,
चौथो सत्रअन्तर्गतको नेपा.शि. ५४४ पाठ्यांशको
प्रयोजनार्थ प्रस्तुत
शोधपत्र

नेपाली भाषा शिक्षा विभाग

शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभाग

त्रि.वि., कीर्तिपुर, काठमाडौं

२०७६/२०१९

प्रतिबद्धतापत्र

‘नथिया उपन्यासको लैङ्गिक अध्ययन’ शीर्षकमा शोधपत्र तयार पार्दा प्रयोग उपयोगमा ल्याएका शोध प्रतिवेदनभित्रका सामग्रीहरू नितान्त मौलिक हुन् । प्रस्तुत शोधपत्रमा आवश्यकताअनुसार स्रोत खुलाएर वाक्यांश तथा वाक्यहरू साभार गरिएको छ । यस शोधपत्रका अंश अन्य प्रयोजनका लागि उपयोग र प्रकाशनमा आएका छैनन् । अतः यो शोधपत्र नितान्त मौलिक भएको प्रतिबद्धता व्यक्त गर्दछु ।

.....

शोधार्थी

बिना के.सी.

मिति : २०७६/१/१०

सिफारिसपत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय अन्तर्गत नेपाली शिक्षा स्नातकोत्तर तह चौथो सत्रकी छात्रा बिना के.सी.ले 'नथिया उपन्यासको लैङ्गिक अध्ययन' शीर्षकको शोधपत्र मेरो निर्देशनमा रहेर तयार पार्नुभएको हो । निकै परिश्रमपूर्वक तयार पारिएको यस शोधपत्रको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

.....
उपप्रा.डा. राजेन्द्र खनाल
शोधनिर्देशक

मिति : २०७६/१/२६
May 9, 2019

शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभाग
नेपाली भाषा शिक्षा विभाग
त्रि.वि., कीर्तिपुर

स्वीकृतिपत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, नेपाली शिक्षाअन्तर्गत स्नातकोत्तर तह चौथो सत्रको नेपा.शि. ५४४ पाठ्यांशको आवश्यकता पूर्तिका लागि छात्रा बिना के.सी.द्वारा 'नथिया उपन्यासको लैङ्गिक अध्ययन' शीर्षकमा तयार गरिएको यो शोधपत्र स्नातकोत्तर उपाधिका लागि उचित ठहरिएकाले स्वीकृति प्रदान गरिएको छ ।

शोध मूल्याङ्कन समिति

१. प्रा.डा. रामप्रसाद भट्टराई (विभागीय प्रमुख) .....
२. डा. ऋषिराम शर्मा (शोधविशेषज्ञ) .....
३. उपप्रा.डा. राजेन्द्र खनाल (शोधनिर्देशक) .....

मिति : २०७६/२/१३

May 27, 2019

कृतज्ञताज्ञापन

प्रस्तुत 'नथिया उपन्यासको लैङ्गिक अध्ययन' शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय स्नाकोत्तर तह नेपाली भाषा शिक्षा विभागअन्तर्गत चौथो सत्रको नेपा. शि (५४४) पाठ्यांशको प्रयोजनका लागि आदरणीय गुरु उपप्रा.डा. राजेन्द्र खनालज्यूको कुशल निर्देशनमा रही तयार पारेकी हुँ । शोधप्रस्ताव लेखनदेखि शोधपत्रको अन्तिम स्वरूप दिने समयसम्म कुशल निर्देशन गर्नुहुने मेरा आदरणीय शोधनिर्देशक गुरु उपप्रा.डा. राजेन्द्र खनालप्रति हार्दिक कृतज्ञताज्ञापन गर्दछु ।

प्रस्तुत शोधपत्र तयार पार्ने क्रममा आ-आफ्नो ठाउँबाट समयसमयमा प्राज्ञिक सल्लाह सुझाव दिनुहुने आदरणीय गुरु तथा विभागीय प्रमुख प्रा.डा. रामप्रसाद भट्टराई लगायत नेपाली भाषा शिक्षा विभागका गुरुहरूप्रति हार्दिक कृतज्ञता प्रकट गर्दछु ।

मेरो जीवनको हरेक क्षेत्रमा सफलताको आशीर्वाद दिँदै आफ्नो अमूल्य श्रम र पसिना खर्चेर मेरो अध्ययनलाई यहाँसम्म पुऱ्याउनु हुने मेरा आदरणीय माता र पिताप्रति आजीवन ऋणी छु । शोधपत्र लेखनका क्रममा प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष सहयोग गर्नु हुने सम्पूर्ण मित्रजन प्रति आभारी छु । यस शोधपत्रको टड्कन कार्यमा सहयोग गर्नुहुने 'जी' कम्प्युटर सेन्टर, कीर्तिपुरलाई पनि धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

अन्त्यमा प्रस्तुत शोधपत्रको समुचित मूल्याङ्कनका लागि त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, नेपाली भाषा शिक्षा विभागको शोधपत्र मूल्याङ्कन समिति समक्ष पेस गर्दछु ।

शोधार्थी

बिना के.सी.

नेपाली भाषा शिक्षा विभाग

त्रि.वि. कीर्तिपुर

शोधसार

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय नेपाली भाषा शिक्षा विभागअन्तर्गत स्नातकोत्तर तह चौथो सत्र नेपा.शि. ५४४ पाठ्यांशको आवश्यकता पूरा गर्ने प्रयोजनका लागि 'नथिया उपन्यासको लैङ्गिक अध्ययन' शीर्षकमा शोधपत्र तयार पारिएको छ । यस शोधकार्यमा नथिया उपन्यासमा लैङ्गिक अवस्थाको पहिचान गर्नु, नथिया उपन्यासको लैङ्गिक चेतनाको विश्लेषण गर्नु र लैङ्गिक दृष्टिले नथिया उपन्यासमा प्रयुक्त भाषाको मूल्याङ्कन गर्नु जस्ता उद्देश्यहरू राखिएको छ ।

प्रस्तुत शोधकार्यलाई उद्देश्यमूलक बनाउनको लागि सरस्वती प्रतीक्षाद्वारा लिखित 'नथिया उपन्यासको लैङ्गिक अध्ययन'लाई अध्ययनको क्षेत्रको रूपमा नमुना छनोट गरिएको छ । प्रस्तुत शोधकार्य 'नथिया उपन्यासको लैङ्गिक अध्ययन' रहेकाले प्राथमिक स्रोतअन्तर्गत सरस्वती प्रतीक्षाद्वारा लिखित नथिया उपन्यासलाई नै प्रमुख आधारको रूपमा लिइएको छ । उक्त अध्ययनलाई नै मूल रूपमा अध्ययन विश्लेषणको आधार बनाइएको छ । प्रस्तुत शोधकार्यमा गौण वा द्वितीयक स्रोत सामग्रीका रूपमा शोध शीर्षकसँग सम्बन्धित विभिन्न शोधपत्रहरूबाट सामग्री सङ्कलन गरिएको छ । लैङ्गिक अध्ययनसँग सम्बन्धित पाठ्यपुस्तक, लेख, रचना, समाचारपत्र र शोधनिर्देशकको सल्लाह सुझाव आदि रहेको छ ।

नथिया उपन्यासलाई लैङ्गिक भूमिकाको आधारमा हेर्दा, उत्पादन, अनुत्पादक, सामाजिक, राजनीतिक, सांस्कृतिक, आर्थिक भूमिकामा महिला र पुरुषको समान सहभागिता पाइएन । पात्रगत दृष्टिले तुलना गर्दा महिला र पुरुषमा महिला पात्र पुरुष पात्रभन्दा केही बढी रहेको पाइन्छ । उपन्यासमा अधिकांश पात्रहरू पितृसत्तात्मक मानसिकताबाट ग्रसित भएको पाइन्छ । भाषिक प्रयोगको दृष्टिकोणले हेर्दा वादी समुदायमा बोल्ने स्थानीय भाषा, शिक्षित, अशिक्षित वर्गले बोल्ने भाषाका साथै आगन्तुक शब्दहरू, अनुकरणात्मक शब्द, तथा ठेट नेपाली भाषाको प्रयोग गरिएको पाइन्छ । लैङ्गिक दृष्टिकोणबाट हेर्दा महिला र पुरुषलाई फरक फरक तवरबाट हेरिएको पाइन्छ । परम्परावादी मान्यता र कुसंस्कार, पितृसत्तात्मक सोच भएका व्यक्तिहरूबाट महिलामाथि हिंसा भएको साथै पितृसत्तात्मक मानसिकता, रुढिवादी परम्परा, कुसंस्कार र नारीप्रतिको कुदृष्टिलाई प्रतिकार गर्दै स्वतन्त्रताको बाटो अँगाली विद्रोह गर्न सकिने र महिलाहरूले पनि वैकल्पिक पेशाका धेरै विषयमा जोड दिन सकिने कुरा उपन्यासमा रहेको पाइन्छ । महिलाहरूको आत्मनिर्भरता र स्वस्थ समाज निर्माण

गर्नका लागि सङ्घर्षसँग पछि भाग्नु हुँदैन । सङ्घर्षको आवश्यकता छ आफूबाट पूरा हुन नसकेको सपना आउने पिँठीबाट भए पनि पूरा गर्नुपर्छ भन्ने सन्देश दिइएको छ । महिलालाई आधुनिक दृष्टिकोणबाट नहेरी परम्परावादी दृष्टिबाट महिलालाई हेरेको पाइन्छ । पुरुषहरूले महिलालाई आफ्नो आवश्यकताअनुसार उपभोग्य वस्तु वा साधन बनाउने प्रवृत्ति रहेको छ ।

सङ्क्षेपीकरण सूची

सङ्क्षेपीकृत सूची	पूर्ण रूप
उपप्रा	उपप्राध्यापक
क्र.सं.	क्रम सङ्ख्या
त्रि.वि.	त्रिभुवन विश्वविद्यालय
डा	डाक्टर
नेपा.शि	नेपाली शिक्षा
पृ	पृष्ठ
प्रा	प्राध्यापक

विषयसूची

पृष्ठ

अध्याय एक

शोधपरिचय

१.१	पृष्ठभूमि	१
१.२	समस्याकथन	२
१.३	शोधकार्यको उद्देश्य	२
१.४	अध्ययनको सान्दर्भिकता र उपादेयता	३
१.५	शोधकार्यको परिसीमा	४
१.६	शोधपत्रको रूपरेखा	४

अध्याय दुई

पूर्वकार्यको पुनरावलोकन र सैद्धान्तिक प्रारूप

२.१	पूर्वकार्यको पुनरावलोकन	५
२.१.१	पुस्तकको पुनरावलोकन	५
२.१.२	शोधपत्रको पुनरावलोकन	७
२.२	लैङ्गिकताको सैद्धान्तिक परिचय	१३
२.२.१	प्राकृतिक लिङ्ग	१४
२.२.२	लैङ्गिकता	१६
२.२.३	लिङ्ग र लैङ्गिकताबिचको फरक	१७
२.२.४	लैङ्गिक अध्ययनको क्षेत्र	१८
२.२.५	लैङ्गिक अध्ययनका आधारभूत मान्यताहरू	१९
२.२.६	लैङ्गिक भूमिका	२०
२.२.६.१	उत्पादन भूमिका	२१
२.२.६.२	पुनरुत्पादक भूमिका	२१
२.२.६.३	सामुदायिक भूमिका	२२
२.२.७	लैङ्गिक समानता र समता	२२
२.२.७.१	लैङ्गिक समानता	२३
२.२.७.२	लैङ्गिक समता	२४
२.२.८	सशक्तीकरण	२४
२.२.९	जेन्डरको भाषा	२६

अध्याय तीन
शोधविधि र प्रक्रिया

३.१	शोधको क्षेत्र	२८
३.२	शोधको ढाँचा	२८
३.३	तथ्याङ्क सङ्कलनका स्रोतहरू	२८
३.३.१	प्राथमिक स्रोत	२९
३.३.२	द्वितीयक स्रोत	२९
३.४	तथ्याङ्क सङ्कलनका विधि	२९
३.५	विश्लेषण प्रक्रिया	२९

अध्याय चार

नथिया उपन्यासमा प्रयुक्त लैङ्गिक अवस्था

४.१	भूमिकापरक अध्ययन	३७
४.१.१	उत्पादक भूमिका	३८
४.१.२	पुनरुत्पादक भूमिका	३९
४.१.३	सामुदायिक भूमिका	४०
४.२	लैङ्गिक हिंसा	४१
४.३	लैङ्गिक विभेद	४३
४.४	पितृसत्ता	४६

अध्याय पाँच

उपन्यासमा प्रयुक्त लैङ्गिक चेतना

५.१	लैङ्गिक समानता	४८
५.२	वैचारिक परिवर्तन	५०
५.३	उपन्यासमा सशक्तीकरण	५२

अध्याय छ

उपन्यासमा प्रयुक्त लैङ्गिकताको भाषा

६.१	विभेदमूलक भाषा	५६
६.२	हिंसाजन्य भाषा	५९
६.३	सन्तुलित भाषा	६३

अध्याय सात
सारांश, निष्कर्ष र उपयोगिता

७.१	सारांश	६७
७.२	निष्कर्ष	६९
७.३	उपयोगिता	७०
	७.३.१ नीतिगत तह	७०
	७.३.२ प्रयोगगत तह	७१
	सन्दर्भसामग्री सूची	७२
	परिशिष्ट	
	व्यक्तिवृत्त	